

ЛІТЕРАТУРА

1. Уголовное наказание (монографическое исследование). – Киев – Донецк, 1997. – С. 120.
2. Багрий-Шахматов Л. В. Совершенствование системы наказаний в связи с изменениями в уголовном законодательстве // Теоретические и практические проблемы нового уголовного законодательства. – М.: Всесоюз. ин-т по изуч. причин и разраб. мер предупред. преступн., 1985. – С. 56.
3. Цветинович А. Л. Дополнительные наказания: функции, система, виды / А.Л. Цветинович. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1989. – С. 49; Дуюнов В. К. Проблемы уголовного наказания в теории, законодательстве и судебной практике: монография / В.К. Дуюнов. – Курск, 2000. – С. 90.
4. Фролова О. І. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та кримінологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів): навчальний посібник / О.І. Фролова. – К.: «АртЕк», 1997. – С. 67, 208.
5. Милоков С. Ф. Российское уголовное законодательство: опыт критического анализа: монография / С.Ф. Милоков. – СПб, 2000. – С. 152; Научно-практический комментарий Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 7-ме вид., переробл. та допов. – К.: Юридична думка, 2010. – С. 146.
6. А. А. Музыка, О.П. Горох. Система покарань та її підсистеми за Кримінальним кодексом України // Альманах кримінального права: збірник статей. Вип. 1 / Відповід. ред. П. П. Андрушко, П. С. Берзін. – К.: Правова єдність, 2009. – С. 370.
7. Курс уголовного права. Общая часть. Том 2: Учение о наказании. Учебник для вузов / Под ред. докт. юрид. наук, проф. Н. Ф. Кузнецовой и канд. юрид. наук, дод. И. М. Тяжковой. – М.: ИКД Зерцало. – М, 2002. – 464 с.
8. Цветинович А. Л. Дополнительные наказания: функция, система, виды / А.Л. Цветинович. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1989. – 189 с.
9. Спасович В.Д. Уголовное право. Т.1. Вып. 2. СПб., 1866. – С. 262.
10. Прянишников М.Ф. Лишение свободы как наказание исправительное / М.Ф. Прянишников. – СПб., 1872.
11. Трубников В. М. Система мер уголовно-правового воздействия вместо системы наказания // Вісник Харківського нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. Серія: Право. – 2011. – Вип. 945. – С. 193–200, 194-195.
12. Международная защита прав и свобод человека: сб. документов / Сост. Г.М. Мелков. – М.: Юрид. лит., 1990 – 672 с.
13. Кримінальне право України. Загальна частина: навчальний посібник / [В.М. Трубников, М.В. Даншин, О.О. Житний та ін.]; за заг. ред. В.М. Трубникова. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. – 444 с.
14. Аналітичні огляди щодо стану здійснення правосуддя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://court.gov.ua/sudova_statystyka/

УДК 343.1

**ПРИНЦИПИ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА І ЗАКОННОСТІ
ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ**

Колеснік Г. Р.,

здобувач кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна

Анотація: у статті розкрито процесуальний порядок реалізації принципів верховенства права і законності у досудовій стадії кримінального провадження – досудовому розслідуванні. Особливу увагу звернуто на співвідношення цих принципів.

Ключові слова: досудове розслідування, принцип верховенства права, слідчий суддя, принцип законності, прокурор, права людини.

Аннотация: в статье раскрыт процессуальный порядок реализации принципов верховенства права и законности в досудебной стадии уголовного производства – досудебном расследовании. Особое внимание обращено на соотношение этих принципов.

Ключевые слова: досудебное расследование, принцип верховенства права, следственный судья, принцип законности, прокурор, права человека.

Annotation: the article discloses the procedure for the implementation of the principles of the rule of law and legality in the pre-trial stage of criminal proceedings – pre-trial investigation. Particular attention is paid to the correlation of these principles.

Key words: pre-trial investigation, the rule of law, investigative judge, principle of legality, prosecutor, human rights.

Кримінальне провадження – найгостріша сфера соціальної практики України, у якій органи кримінальної юстиції ведуть боротьбу з найтяжчими порушеннями законів – кримінальними проступками та злочинами, використовуючи при цьому широкий арсенал наданих їм правових заходів примусового характеру. Невміле, безпечне, помилкове застосування означених заходів органами кримінального провадження при вторгненні у сферу особливо охоронюваних прав людини може завдати конкретній фізичній особі тяжких, а нерідко й непоправних наслідків [1, с. 9-10].

Виходячи з цього, законодавець України при ухваленні нового Кримінального процесуального кодексу України 2012 року (далі – КПК України), серед засад (принципів) кримінального провадження закріпив принципи верховенства права (ст. 8 КПК України) і законності (ст. 9 КПК України). Під принципом верховенства права розуміється положення про природні, невід’ємні права людини, які не залежать від волі держави адже надані людині

самою природою чи Творцем: (права на життя, здоров'я, честь, гідність, безпеку тощо) і захист яких у демократичній державі повинен забезпечуватися надійними судовими процедурами [2, с. 12].

Під принципом законності розуміється неухильне виконання вимог законодавчих приписів усіма без винятку державними органами, посадовими особами, підприємствами, установами, організаціями і громадянами в усіх сферах суспільної і державної діяльності [3, с. 58-67]. Особливого значення дія принципу верховенства права набуває у досудовій стадії кримінального провадження – досудовому розслідуванні, де діє найбільш чисельна група державних органів які активно використовують при виконанні слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій та при прийнятті початкових, проміжних і кінцевих процесуальних рішень різні примусові заходи процесуального характеру, пов'язані з обмеженням конституційних прав, свобод і законних інтересів особи. Тому заслуговує підтримки своєчасність внесення законодавцем України до засад кримінального провадження принципу верховенства права, як універсального принципу організації і діяльності цього провадження.

Відтепер у досудовому розслідуванні діє новий владний суб'єкт – слідчий суддя, який використовуючи закріплені законом судово-контрольні процедури, забезпечує пріоритетність захисту прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження порівняно з інтересами держави, надійно охороняючи фізичну особу, залучену чи допущену до кримінальної процесуальної діяльності, від сваволі та беззаконня з боку органів досудового розслідування та прокурора. Після прийняття нового КПК України будь-який захід забезпечення кримінального провадження, визначений ст. 131 КПК України: привід, відсторонення від посади, арешт майна, запобіжні заходи та інші, може застосовуватися лише на підставі ухвали слідчого судді (ч. 1 ст. 132 КПК України).

У разі необхідності застосування певного заходу забезпечення кримінального провадження прокурор або слідчий за погодженням з прокурором має право звернутися до слідчого судді із письмовим клопотанням про застосування цього заходу. Означене клопотання з доданими до нього матеріалами слідчий суддя розглядає у судово-контрольному провадженні, за результатами якого виносить ухвалу про застосування конкретного заходу або про відмову у задоволенні клопотання прокурора, слідчого (ч. 3 ст. 157 КПК України).

У такому ж самому порядку слідчий суддя розглядає письмові клопотання слідчого, прокурора про надання дозволу на проведення визначених законом слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з обмеженням конституційних прав особи. За результатами розгляду клопотання слідчий суддя виносить ухвалу про надання дозволу на проведення слідчої (розшукової) дії чи негласної слідчої (розшукової) дії або про відмову в наданні дозволу на проведення такої дії (ст. 243 КПК України).

Крім того, до повноважень слідчого судді відноситься ще й розгляд письмових скарг учасників досудового розслідування на визначені ст. 303 КПК України рішення, дії та бездіяльність слідчого і прокурора, якими обмежуються права, свободи та законні інтереси цих учасників. Особливе місце судово-контрольної діяльності у досудовому розслідуванні пояснюється міцним правозахисним потенціалом судових органів України, для яких ця правозахисна функція є визначальною і характеризує їхнє головне призначення в державі [4, с. 4]. А це значить, що діяльність суддів (і зокрема слідчого судді) пов'язана не стільки з державою, скільки із правом, що надає цій діяльності найнадійнішого засобу захисту прав фізичної особи [5, с. 116].

Встановлення істини при розслідуванні вчиненого кримінального проступку чи злочину неможливе без неухильного виконання як слідчими, так і усіма іншими учасниками досудової стадії кримінального провадження усіх спеціально-дозвільних норм КПК України, тобто без додержання ними вимог принципу законності, закріпленого ст.9 КПК України. У зв'язку з тим, що спроба порушень вимог закону або його пряме порушення можуть відбуватися у будь-який момент розслідування, то до цієї стадії кримінального провадження законодавець України запровадив спеціального владного суб'єкта – прокурора, на якого поклав виконання конституційного обов'язку зі здійснення постійного, безперервного, гласного (відкритого) спостереження – прокурорського нагляду за виконанням законів під час проведення розслідування кримінальних проступків і злочинів, тобто нагляду за законністю виконання кожної слідчої (розшукової) дії, негласної слідчої (розшукової) дії, іншої процесуальної дії, законністю прийняття кожного процесуального рішення (п. 3 ст. 121 Конституції України; ст. 36 КПК України). Прокурорський нагляд здійснюється з метою негайного виявлення будь-якого порушення закону та негайного його усунення з обов'язковим відновленням порушеного права певного учасника кримінального провадження [6, с. 188-189].

Для успішного виконання цього конституційного обов'язку законодавець надав прокурору у досудовій стадії кримінального провадження владно-розпорядчих повноважень, які дозволяють йому негайно своєю владою усувати виявлені порушення закону. Досудове розслідування кримінальних проступків і злочинів, проведене в обхід законності, втрачає своє значення, бо зібрані таким чином відомості втрачають силу доказів, а суд позбавляється права використовувати їх у доказуванні по справі (ст. 86 КПК України). Тож діяльність прокурора забезпечення реалізації принципу законності під час розслідування кримінальних проступків і злочинів має вирішальне значення. Це означає, що законність є супер принципом, який очолює всю систему принципів кримінального провадження, визначених ст. 7 КПК України, а сама проблема забезпечення законності у досудовому розслідуванні належить до категорії надзвичайно актуальних і чекає своїх дослідників.

Нам представляється, що використаний п. 3 ст. 121 Конституції України та ч. 2 ст. 36 КПК України термін «нагляд за додержанням законів» не є точним, бо юридична відповідальність за точне додержання законів ніколи наступити не може. Така відповідальність наступає лише в разі невиконання законодавчих вимог. Тож є доцільним термін «за додержанням законів» замінити терміном «за виконанням законів». Більше того, ні в Конституції України, ні в КПК України, ні в інших законах України не наведено визначення самому терміну «законність», у зв'язку з чим це поняття продовжує залишатися суто теоретичним. Для підняття престижу законності у державному і суспільному житті України (у тому числі й у кримінальному провадженні) необхідно внести до Основного Закону і

КПК України доповнення щодо розкриття змісту законності, її завдань, механізму реалізації та форм контролю за виконанням законів у конкретних сферах державної і суспільної життєдіяльності.

Є потреба і в чіткому розмежуванні понять «верховенство права» і «законність», бо деякі автори прямо відзначають, що «засада верховенства права у кримінальному провадженні фактично увібрала в себе принцип законності» [7, с. 40]. Посилання на меншу вартість принципу законності та поглинання його принципом верховенства права, застарілість і непотрібність не відповідає положенням ч. 2 ст. 6, ч. 1 ст. 8 Конституції України та ст. 8 і ст. 9 КПК України про самостійність цих принципів. Навіть при виконанні правозахисної функції у досудовому розслідуванні прокурор, як гарант публічного інтересу, забезпечує права учасників кримінального провадження з позиції законності, тобто відповідності їх закону та узгодженості з інтересами суспільства і держави, а слідчий суддя, як гарант невід'ємних (природних) прав людини забезпечує права учасників кримінального провадження з позиції недопущення їх порушень державними органами, діючими у стадії досудового розслідування, тобто слідчим і прокурором [8, с. 128-133].

Автор глибоко переконаний у тому, що саме зневажливе ставлення політиків і науковців до забезпечення законності потягло за собою розгул злочинності та епідемію корупції в Україні за останні роки. Без закону і законності також складно реалізувати й принцип верховенства права, бо закон і законність є основним знаряддям, за допомогою якого підвищується правозахисна дія принципу верховенства права. Ніяких протиріч між принципами верховенства права і законності не існує. Не випадково забезпечення їх реалізації у досудовому розслідуванні покладається на різних владних суб'єктів цієї стадії кримінального провадження – слідчого суддю та прокурора. Перший з них, реалізуючи судово-контрольну функцію, не допускає безпідставного обмеження природних прав особи слідчим і прокурором, а другий, реалізуючи наглядову функцію, гарантує неухильність виконання усіх законодавчих приписів як органами досудового розслідування так і іншими учасниками кримінального провадження. Це є обов'язковими умовами для забезпечення всебічного, повного і неупередженого дослідження усіх обставин вчиненого кримінального проступку чи злочину слідчим та недопущення будь-яких порушень прав людини під час проведення досудового розслідування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар до кримінально-процесуального кодексу України / В. М. Тертишник. – К : А.С.К., 2003. – 1120 с.
2. Рабінович П. М. Верховенство права як соціальний феномен / П. М. Рабінович / Юридичний вісник України. – 2008. – № 8. – 10-14.
3. Осипова Н.І Законність як загальний принцип захисту прав людини (соціологічний аспект) / Н. І. Осипова // Проблеми законності: між від. зб. наук. праць. – 1998. – №36. – С.58-67.
4. Бессарабов В. Г., Кашаев К. А. Защита российской прокуратурой прав и свобод человека и гражданина / В. Г. Бессарабов, К. А. Кашаев. – М. : Городец, 2007. – 464 с.
5. Голубок С. А. Международные стандарты права на судебную защиту / С. А. Голубок // Правоведение. – 2007. – № 1. – С. 115-117.
6. Бессарабов В. Г. Правозащитная деятельность российской прокуратуры (1722–2002): история, события, люди / В. Г. Бессарабов. – М. : Проспект, 2003. – 282 с.
7. Нор В. Т. Науково практичний коментар до ст. 8 (верховенство права) КПК України 2012 року / В. Т. Нор // в кн. кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар (за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. С. Шумила. – К. : Юстініан. – С. 40-41.
8. Юрчишин В. М. Співвідношення прокурорського нагляду і судового контролю у досудовому розслідуванні за новим КПК України / В. М. Юрчишин // Юридична Україна. – 2012. – № 11. – С. 128-133.